

FAİZSİZ FİNANSAL ARAÇLARDA ÖLÇÜM SORUNLARI*

Arş. Gör. İlker GÜLENCER^a
Öğr. Gör. Dr. Emrah ERTUGAY^b
Arş. Gör. Rabia Kübra TÜNEL^c

Teorik İnceleme
(Theoretical Research)

*Muhasebe ve Vergi
Uygulamaları Dergisi*
Kasım 2019; 12 (3): 787-807

ÖZ

Faizsiz finansal araçların raporlanması açısından karşılaşılan en büyük zorluk farklı muhasebe standartlarında, farklı ifadelerin yer alması ve bunların sonucunda üretilen finansal tabloların karşılaştırılabilirlik, güvenilirlik ve uyum konusunda karşılaştığı zorluklardır. Geleneksel çerçevelere dayalı olarak oluşturulan mevcut standartlar, faizsiz finansal araçları açıklamakta ve ölçmekte yetersiz kalmaktadır. Tüm dünyada uygulanan tek bir İslami finansal raporlama seti olmadığı için faizsiz finansal araçlara, farklı ülkelerde farklı finansal raporlama yaklaşımları uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada İslami muhasebe standartlarına olan ihtiyaç değerlendirilmiş ve İslami finansal kuruluşların en fazla kullandığı finansal araçlardan Muşaraka, Mudaraba, İcara, Sukuk ve Qard için AAOIFI (İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetimi Organizasyonu), MASB (Malezya Muhasebe Standartları Kurulu) ve IASB (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) çerçevesinde uygulanan standartlar, yorumlar ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca finansal araçların muhasebeleştirilmesinde ve ölçülmesinde İslami finansal kuruluşların uygulamış olduğu yöntemler belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faizsiz Finansal Araçlar, Faizsiz Finansal Araçlar Ölçüm Yaklaşımları, İslami Muhasebe Standartları, İslami Finansal Kuruluşlar.

JEL Kodları: G20, M41.

APA Stili Kaynak Gösterimi:

Gülençer, İ., Ertugay, E., Tünel, R. K. (2019). Faizsiz Finansal Araçlarda Ölçüm Sorunları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 12 (3), 787-807.

* Makalenin gönderim tarihi: 22.10.2018; Kabul tarihi: 13.02.2019, iThenticate benzerlik oranı %2

^a Ankara Üniversitesi, İşletme Bölümü, ilker.gulencer@gmail.com, ORCID: [0000-0002-4173-8808](https://orcid.org/0000-0002-4173-8808)

^b Ankara Üniversitesi, İşletme Bölümü, ertugay@politics.ankara.edu.tr,

ORCID: [0000-0003-2049-395X](https://orcid.org/0000-0003-2049-395X)

^c Ankara Üniversitesi, İşletme Bölümü, r.kubraa@hotmail.com, ORCID: [0000-0003-0090-3114](https://orcid.org/0000-0003-0090-3114)

MEASUREMENT PROBLEMS IN INTEREST-FREE FINANCIAL INSTRUMENTS

ABSTRACT

The greatest challenge in terms of interest-free financial instruments is the difficulties encountered in different accounting standards, the involvement of different expressions, and the resulting comparability of financial statements in terms of reliability, reliability and compliance. The existing standards, based on traditional frameworks, are insufficient to explain and measure interest-free financial instruments. Since there is no single Islamic financial reporting set applied worldwide, different financial reporting approaches are applied to interest-free financial instruments in different countries. In this context, the need for Islamic accounting standards has been assessed and the standards, interpretations and evaluations of Musharaka, Mudarabah, Ijarah, Sukuk and Qard, which are the most used financial instruments of Islamic financial institutions, within the framework of AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions), MASB (Malaysian Accounting Standards Board) and IASB (International Accounting Standards Board) are included in this study. The methods applied by Islamic financial institutions in accounting and measurement of financial instruments are specified.

Keywords: Interest-Free Financial Instruments, Methods Approaches for Interest-Free Financial Instruments, Islamic Accounting Standards, Islamic Financial Institutions.

JEL Codes: G20, M41.

1. GİRİŞ

Toplumun refahının iyileştirilmesi amacıyla çalışanların, tüketici gruplarının, hükümet, kamuoyu gibi ilgili tüm tarafların ihtiyaçlarını karşılayan bir bilgi sisteminin var olması önemli bir husustur. Buna ek olarak İslami anlayışın ahlaki, manevi, maddi ve sosyal yönlerini kapsayan ve özellikle hesap verilebilirliğe vurgu yapan finansal raporlama ihtiyacı son yıllarda Müslüman ülkelerde ortaya çıkmıştır (Sulaiman, 2001: 117). Finansal piyasalarda hızla gelişen riskli işlemlerin sayılarının ve hacimlerinin artması, rekabetin ve hırsın ödüllendirildiği batı finans anlayışına karşılık, sosyal adalet ve hesap verilebilirlik vurgusunun ön planda olduğu daha ahlaklı ve alternatif bir piyasa olan İslami finansal anlayış küresel çapta hızla gelişmeye başlamıştır (Kamla, vd., 2006: 247).

Yüzyıllar boyunca Müslüman toplumlar iç ve dış ticaretlerini faiz uygulamalarına girmeden yürütmeye devam etmişlerdir. Bu uygulamaların temelini kâr-zarar paylaşımları, tasarruf ve yatırım temelli çeşitli katılım düzenlemeleri oluşturmuştur (Siddiqi, 1991: 24). İslami anlayışı yansıtan ve İslami öğretileri bütünsel ve önemli bir şekilde vurgulama açısından ilk örnekler, İslam medeniyetinin zirveye ulaştığı dönemlerde Abbasiler tarafından kurulan İslam toplumunda ticaret sahtekârlıklarının ve sömürü düzenini engellemek amacıyla oluşturulan Al-Hisba ofisleridir (Kamla, 2009: 924). Günümüzde ise İslami bankacılık ve finans sistemi küresel finansal sisteminin giderek artan bir unsuru olarak dikkate alınması gereken bir güç haline gelmiştir. Küresel finansal piyasalarda varlıklarının payı hâlâ

oldukça mütevazı olsa da giderek artan sayıdaki ülkelerin finansal sektörlerinde önemli bir bileşen haline gelmiştir. Günümüzde en önemli İslami finans hareketleri körfez ülkeleri ve Malezya'da olmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'den Endonezya ve Kuzey Afrika'ya kadar hızlı bir büyüme yaşamaktadır (Gifr, 2014: 100).

İslami finansal sistemin ve finansal ürünlerinin yükselişi ile birlikte 1991 yılında Bahreyn'de AAOIFI (İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetimi Organizasyonu) kurulmuştur. AAOIFI'nin asli görevi İslami finansal ürünlere yönelik muhasebe ve denetim standartlarını oluşturmak, bunları günün ihtiyaçlarına göre yorumlamak, güncel konulara ilişkin olarak tartışmalar ve konferanslar düzenlemek aynı zamanda da UFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) ile İslami muhasebe standartları arasında köprü vazifesi oluşturmaktır (Mohammed,2018: 2). Müslüman iş adamları ve batı dünyasında yer alan iş çevreleri arasındaki iş birliği neticesinde İslami prensipler dâhilinde çalışan finansal kuruluşlar teşvik edilmiştir. Bunun neticesinde Orta Doğu ya da İslam dünyası yerine Birleşik Krallık ve ABD (Amerika Birleşik Devletleri) gibi batılı ülkeler İslami finansal kuruluşların ve araştırmaların merkezi haline gelmişlerdir. İslami bankacılık günümüzde dünya çapında en hızlı büyüyen finansal sektöre dönüşmüş durumdadır (Kamla, 2009: 924).

Müslüman ülkeler batının finans anlayışından etkilenmiş ve hatta bazı ülkelerde bu anlayış egemen olmuştur. Bu durum Müslüman ülkelerde (Sudan ve İran gibi tam olarak İslami sistemin uygulandığı ülkeler dahi) İslami muhasebe ve finansal raporlama tavsiyelerinin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Batılı muhasebe ve finansal raporlama standartlarının İslami finansal sistem için uygun olmasa bile bunun devam edeceği öngörülmektedir (Maali, vd., 2006: 266-267). İran ve Sudan gibi tüm bankacılık ve finansal mimarinin İslami esaslara göre düzenlendiği ve faizin yasak olduğu ülkeler gibi Malezya, Bahreyn, Endonezya, Mısır ve Türkiye gibi geleneksel ve İslami bankacılık sistemlerinin birlikte yürütüldüğü karma finansal sistem uygulamaları da bulunmaktadır (Sole, 2007: 13). Müslüman toplumlarda batılı muhasebe uygulamalarının temel özelliklerinin benimsenmeye devam edildiği görülmektedir. Bu da akıllara önemli bir soru getirmektedir: Batılı ülkelerin uyguladığı muhasebe uygulamaları ve finansal raporlama formatlarının tarafsız, tüm farklı inanç sistemlerinde uygulanabilecek ve kültürler arası farklılıkları minimum düzeye indirebilecek bir raporlama seti oluşturabilir mi? (Baydoun ve Willet, 2000: 71).

2. FAİZSİZ FİNANSAL ARAÇLAR İÇİN STANDART İHTİYACI

Müslümanlar dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturmakla birlikte dünya çapında yalnızca küçük bir kısmı İslami finansal ürünleri

kullanabilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda İslami finansal ürünlere, alternatif ya da çeşitlendirme amaçlı olarak geniş tabanlı ve büyüyen bir ilgi duyulmaktadır. Ayrıca Müslüman ülkelerden gelen müşterileri ve sermayeyi çekebilmek amacıyla özelikle batılı ülkelerde de İslami finansal ürünlerin satışı ve ihracı artmış durumdadır (Gifr, 2014: 101). Çağdaş piyasa dostu İslami bankacılık olgusu uluslararası örgütlerin ve batılı h k metlerin desteğini de kazanarak gelişmeye başlamıştır. Dünya Bankası birçok işletmeyi İslam Kalkınma Bankası ile iş birliğine teşvik etmiştir. Körfez  lkeleri çok uluslu petrol ve inşaat Őirketlerinden yapacakları yatırımlar için uygun İslami finansal araçlar talep etmektedir. 2004 yılında ABD Başkanı George W. Bush tarafından Beyaz Saray'a ilk kez İslami finans konularında uzman danışman atanmıştır (Kamla, 2009: 926).

İslami finansal kuruluşlar, sermaye piyasalarındaki varlıkları anlamıyla sadece önemli piyasa oyuncularını değil, bununla birlikte finansal aracılık sisteminin ve ülke ekonomilerinin önemli bir par asındırlar. Bu nedenle Őeffaf, adil ve yüksek kaliteli muhasebe ve finansal raporlama standartlarının oluşturulması büyük önem arz etmektedir. İslami finansal kuruluşlar bir takım özel gereksinimleri nedeniyle finansal raporlama açısından UFRS'ye tam olarak uyum göstermeyebilirler (Ibrahim, 2007: 1-2). Daha önce yapılan çalışmalarda da İslami finansal kuruluşlarının yapıları nedeniyle UFRS gibi mevcut muhasebe uygulamalarının İslami finansal kuruluşlarının yapılarına uyumlu olmadığına dair sonuçlar bulunmaktadır (Maali ve Napier, 2010: 96; Napier, 2009: 124). Geleneksel çerçevelere dayanan mevcut muhasebe standartları İslami finansal kuruluşlara rehberlik edebilmesi bakımından yetersiz görülmektedir. Halen  eşitli İslami finansal kuruluşlar İslami muhasebe standartları bulunmaması nedeniyle finansal bilgilerin hazırlanmasında farklı muhasebe teorilerinden faydalanmaktadır (Zaini, 2007). İslami finansal kuruluşlar faaliyet gösterdikleri ülkelere bağlı olarak farklı muhasebe ve denetim standartlarına maruz kalmaktadır. Bunun sebebi ise bu kuruluşların çalışma prensiplerinin tam olarak anlaşılamaması ve faaliyet gösterilen ülkelerde uygulanan farklı standartlara uyum gösterememesidir (Kamla, vd., 2006: 247).

İslami finansal piyasaların standartlaşma konusunda en ciddi sıkıntısı muhasebe ve finansal raporlama alanlarında olmaktadır. Uluslararası finansal mimaride finansal veriler ve bunların elde edildiği kaynaklar olan finansal tablolar ve muhasebe sistemleri, önemli olmakla birlikte özellikle İslami finansal araçlarının  l lmesinde önemli bazı sıkıntılar yaşanabilmektedir (Yanpar, 2014: 274). İslam  lkelerinde kurumsal raporlama ortamları farklı siyasi, ekonomik ve sosyal g  ler tarafından karakterize edilecektir. Bu g  ler İslami finansal araçlar üzerinde çeşitli kısıtlamalar ve Őariat (Kuran ve Sünnet) sistemine aykırı düzenlemelere neden olabilecektir. Bundan dolayı İslami esaslara dayalı bir muhasebe ve

finansal raporlama modeli geliştirilmesi önem arz etmektedir (Magid, 1981: 97).

İslami finansal kuruluşların muhasebeleştirme ve finansal raporlama politika tercihleri şeriatın öngördüğü sözleşmeler çerçevesinde ele alınması zorunlu bir önkoşuldur (Haniffa, vd., 2002: 10). 1980'li yıllardan itibaren İslami bakış açısını yansıtmaya amaçlanan önemli muhasebe (Magid, 1981, Gambling ve Karim, 1986; 1991, Baydoun ve Willet, 1994; 1997, Adnan ve Gaffikin, 1997, Alam, 1998, Mirza ve Baydoun, 2000, Haniffa ve Hudaib, 2002, Haniffa, vd., 2002) ve hesapverilebilirlik çalışmalarının (Gambling ve Karim, 1986, Baydoun ve Willet, 2000, Haniffa, 2001, Maali, vd.,2006) ortaya çıkmış olduğu literatürde görülmektedir.

İslami finansal kuruluşlar, esas olarak Orta Doğu, Afrika ve Güney Doğu Asya ülkelerinde faaliyet göstermektedirler ve uygulamadaki çeşitli nedenlerden dolayı muhasebe standartları sorunlarıyla karşı karşıyadırlar. Örneğin Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi körfez ülkelerinde finansal kuruluşların resmi olarak UFRS'ye uymaları gerekmektedir. Bununla birlikte Suudi Arabistan gibi ülkelerde yetkililer hem UFRS hem de yerel muhasebe standartlarını uyulmasına şart koşturmaktadırlar. Malezya'da ise UFRS ile uyumlu olarak düzenlenen Malezya Finansal Raporlama Standartları kullanılmaktadır (Sarea ve Hanefah, 2013: 67).

Genel olarak ülkeler açısından muhasebe standartlarının benimsenmesini etkileyen birçok faktör vardır. Farklı hedefleri olan düzenleyicilerin farklı muhasebe standartlarına geçmesini görmek şaşırtıcı değildir çünkü düzenleyicilerde esas amaç ekonomik durumlardan bağımsız olarak raporlama kalitesini yükseltmek ve refahı geliştirmektir (Wagenhofer, 2011: 230). Bu yüzden İslami finansal kurumların finansal raporlarının şeffaflığını ve karşılaştırılabilirliğini geliştirmeye yönelik çeşitli çabalar ve özel raporlama formatları geliştirilmiştir (Van Greuning ve Iqbal, 2008: 59). İslami finansal raporlama perspektifi iki önemli kavram üzerine yoğunlaşmaktadır, bunlar tam açıklama ve sosyal hesap verilebilirlik¹ kavramlarıdır (Baydoun ve Willet, 2000; Haniffa, vd., 2002; Dar ve Presley, 2000; Maali, vd., 2006). İslami perspektiflere göre sosyal hesap verilebilirliğe yapılan vurgu, finansal raporların Müslümanların zekât yükümlülüğü belirlenmesi ve nihayetinde sosyo-ekonomik adaletin sağlanması anlamına gelmektedir (Sulaiman, 2001: 117-118).

İslami finansal kuruluşlarının finansal işlemlerde kullanmış olduğu sözleşmeler ve sözleşmelerin yapıları geleneksel bankacılık sisteminden farklıdır. Geleneksel bankacılık sisteminde mevduatlar ve faiz sistemi esas olmaktadır. İslami finansal kuruluşlarda ise İslam hukukuna uygun olarak

¹ İslami anlamda kamuoyunun (ümmetin) refahıyla ilgili faaliyetleri bilme hakkı vardır ve şeriatın gerekleri hakkında öngörülen amaçları yerine getirilip getirilemeyeceğine dair görüşler verilmelidir (Baydoun ve Willet,1997).

faiz² ile ilgili işlemler gerçekleştirilememektedir. Bu koşullara göre İslam hukukunun izin verdiği farklı sözleşmelere dayalı olarak bankacılık işlemleri gerçekleştirmektedirler (İbrahim, 2007: 4).

İslami finansal kuruluşlar dini ilkelere uyulmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdikleri finansal işlemler için şeriat denetleme kurullarından³ faydalanmaktadır. İslami finansal kuruluşlar gerçekleşen finansal işlemleri kaydetmek ve raporlamak amacıyla çeşitli muhasebe yöntemleri kullanmaktadırlar (Maali ve Napier, 2010: 96). İslami finansal kuruluşların ayırt edici özelliği şeriat ilkelerine göre faaliyet gösterme sözüdür. Tüm işlemlerin şeriat ilkelerine uygun olduğu ve paydaşlarına güvence veren kurumsal yönetim yapıları ve süreçleri oluşturmuşlardır. şeriat denetleme kurulları İslami finansal kuruluşların içinde olabileceği gibi dış kurumlar oluşturularak da dini ilkelere uyum sağlanabilmektedir. Bu kurullar şeriata uygun finansal ürünler tasarlamak ve geliştirmek için yetkilere sahiptirler (Van Greuning ve Iqbal, 2008: 187). İslami finansal kuruluşlarda ilgililerin dini beklentilerinin karşılandığından emin olmak amacıyla şeriat denetleme kurullarına İslam hukuku konularına hkim dini denetçiler atanmaktadır (Rahman ve Bukarir, 2013: 67). Finansal raporlamanın İslami finansal kuruluşlar açısından daha kapsamlı, daha yüksek ahlaki ve şeffaf değerlere odaklanması beklenilmektedir. Bilanço, gelir tablosu, nakit akış tablosu ve diğer finansal tablolara ek olarak zekât fonlarına, Qard'a, çalışanların refahına, ürünlerin kalitesine ve güvenilirliklerine, toplum hayatına yapmış oldukları katkılar gibi sosyal verileri de açıklamaları gerekmektedir (Mirza, 1991: 11).

İslami muhasebe literatürü üç ana gruba ayrılma eğilimindedir. Birinci grup İslami muhasebeye duyulan ihtiyaın ve İslami muhasebe sisteminin genel ilke ve kurallarının neler olabileceği konusundaki tartışmaları içermektedir. Bu araştırmacılar daha geniş bir kapsam alanı sunarlar ve diğerlerine göre belirli muhasebe kavramlarının bazı yönlerine daha çok odaklanmaktadırlar. Literatür daha kuralcı ve tanımlayıcıdır. İkinci ana grup İslami finansal ürünlere yönelik olarak düzenlenecek spesifik muhasebe uygulamalarının dikkate alınması eğilimindedir. Bu grubun katkıları genel kavramsal işleyişten çok İslami finansal ürünlerin batılı bankacılık işlemlerinden farklı muhasebeleştirme işlemlerini meşru hale getirmenin önemli bir fark yaratıp yaratmayacağını tartışmaktadır. İslami muhasebeye yönelik üçüncü ana grup ise İslami muhasebe standartları konusunda düzenleyici kurumların

² Faiz kullanımı İslam'da kesin olarak yasaklanmıştır. Zira insanlara çaba sarf etmeden onları ödüllendiren ve zenginlikleri belirli kesimlerin elinde toplanmasına neden olan sistem İslama uygun değildir. İslam'da tüm ekonomik faaliyetlerin altında yatan temel prensip olan sosyal adalet ilkesinin sarsılmasına neden olmaktadır (Haniffa, vd., 2002: 19; Maali, vd., 2006: 267).

³ şeriat denetleme kurulunun sorumlulukları arasında; geçmişte yapılan ve gelecekte yapılacak finansal işlemlerin ve dayanaklarının şeriata uygunlukları, zektin hesaplanması ve ödenmesi, bankaların muhasebe politikaları ve finansal raporlama işlemleri hakkında tepe yöneticilere tavsiyelerde bulunmak da yer almaktadır (Maali, vd., 2006: 268).

işlevleridir. Bunu oluşturan literatürün çoğu 1991 yılında kurulan İslami finansal kuruluşların muhasebe, denetim ve yönetimi konusunda standartlar üreten AAOIFI ve ilgili muhasebe ve denetim standartları üzerine yoğunlaşmaktadır (Napier, 2009: 126).

AAOIFI İslam ülkelerinde kendi standartlarının uygulanmasında birçok zorluklar ile karşı karşıya kalmaktadır. AAOIFI standartlarının uygulanması her ülke açısından zorunlu değildir, bunun sonucunda ülkelerde var olan yasalar ve standartlar öncelik kazanmaktadır. İslami finansal kuruluşlar açısından, AAOIFI ve MASB (Malezya Muhasebe Standartları Kurulu) uygulamalarında muhasebeleştirme ve ölçümlene işlemleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, AAOIFI İjarah'ı (İcara) MASB tarafından yapılan uygulamalardan farklı şekillerde ele almaktadır. MASB burada Maslahah (kamu yararı) ilkesine öncelik vermesinden dolayı şeriatın istemiş olduğu amaçlar ve hedeflere bağlı kalmayan işlemler yapılmasına ve bunun sonucunda eleştiriler alınmasına neden olmuştur (Mirza ve Baydoun, 2000: 35).

İslami standartları belirleme ve uygulama açısından İslam dünyasında öncü bir kuruluş olan AAOIFI, Malezya'daki İslami finansal kuruluşlar tarafından benimsenecek standartları dayatma yetkisine sahip değildir. Malezya'da yer alan finansal kuruluşlar ancak bir rehber olarak AAOIFI uygulamalarına bakabilirler, bunun dışında tüm raporlama ve açıklamalar MASB tarafından belirlenen çerçeveye tabiidir. AAOIFI uygulamaları bu yüzden bazı ülkeler açısından gönüllük esasından ileriye gidememiştir (Ros ve Rahman, 2003: 4). Kendi ülkelerinde önemli işlem hacimleri olan Malezya'da kurulmuş BIMB⁴ (Malezya İslam Bankası) ve Bahreyn'de kurulmuş BisB⁵ (Bahreyn İslam Bankası) finansal raporlarına ve muhasebeleştirme süreçlerinin AAOIFI standartlarına uygunluğuna yönelik olarak yapılan bir vaka çalışmasında, BIMB uyum oranının yüzde 15, BisB uyum oranının ise yüzde 61 olduğu görülmüştür (Sarea ve Hanefah, 2013).

İslami bankalar, yaptıkları ticari işlemlerde şeriatın önerilerini dikkate alan ve değerlendiren kurumlardır. Finansal işlemlerin şeriata mutlaka uygun olması gerekmektedir ve ayrıca faiz, garar⁶, kumar ve spekülasyon gibi işlemler yasaklanmıştır (Mirza ve Baydoun, 2000: 36). Bazı durumlarda İslami finansal kuruluşlar şeriat ilkelerini ihlal eden finansal pozisyonlara girmek zorunda kalabilmektedirler. Örneğin, bazı ülkelerdeki bankalar, müşterilerden aldıkları mevduatların bir kısmını merkez bankalarındaki faizli bir hesaba yatırmak zorundadırlar. Ayrıca İslami finansal kuruluşların aşırı risk unsurları içeren ve şeriat ilkelerine göre kabul edilemeyen riskten korunma ve opsiyon işlemlerinde de finansal pozisyon aldıkları görülmektedir. (Maali, vd., 2006: 274).

⁴ Bank Islam Malaysia Berhad

⁵ Bahrain Islamic Bank

⁶ Sonu bilinmeyen, belirsiz

İslami finansal kuruluşların bilanço yapıları ile geleneksel bankaların bilanço yapıları arasında da net farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel bankalarda temel varlıklar sabit getirili finansal araçlarla ilgilidir, İslami finansal kuruluşlarda ise varlıklarının ve yükümlülüklerinin ana bileşenlerini kâr paylaşım esasına dayalı olan yatırım hesapları oluşturmaktadır. Bu farklılıkların muhasebe ve finansal raporlama açısından önemli değerlendirme etkileri bulunmaktadır (Van Greuning ve Iqbal, 2008: 58). Doğal olarak İslami finansal kuruluşların çıkarmış olduğu fonların da şeriat ilkelerine uyumlu olması gerekir. İslami ürünler sunmak isteyen bankaların İslami esaslar içeren fonları ayrı olarak ele alması ve müşterilerine, bunların İslami kurallara uygun olduklarını garanti etmesi gerekir. Bu tarz finansal kuruluşların farklı fonları için farklı sermaye fonları ve bunlara uygun muhasebe ve finansal raporlama sistemleri de kurmaları gerekmektedir (Sole, 2007: 5).

3. İSLAMİ MUHASEBE STANDARDI ÜRETEN KURULUŞLARIN FAİZSİZ FİNANSAL ARAÇLARIN ÖLÇÜLMESİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLARI

MASB İslami finansal raporlama standartları oluşturmak amacıyla bir proje çalışması başlatmıştır. İlk olarak mevcut plan AAOIFI ile birlikte bir dizi İslami muhasebe standardı geliştirmektir. Ancak bir süre sonra MASB, AAOIFI ile anlaşamadığı için projeden çekilmiştir (masb.org.my, 2012 (b): 1). Bunun en önemi nedeni Malezya'nın İslami finansal araçlar açısından büyük bir pazar olması ve AAOIFI ile hazırlanacak olan İslami muhasebe standartları projesinin UFRS ile ciddi oranda çelişme ihtimali nedeniyle bu pazarda oluşacak muhtemel daralma ve rekabetçi avantajın kaybedilme ihtimalidir. Diğer bir ifade ile MASB geliştirilecek İslami Muhasebe Standartlarının UFRS ile uyumlu olması gerektiğini düşünmektedir. Buna bağlı olarak MASB, UFRS ile uyumlu MFRS'yi⁷ (Malezya Finansal Raporlama Standartları) Malezya'da yer alan İslami finansal kuruluşlara uygulama kararı almıştır (Gifr, 2014).

MASB, tüm UFRS konularını incelemeye aldıktan sonra İslami değerler açısından ikilem oluşturabilecek bazı alanları tanımlamış ve bu alanlara; piyasa aktörleri, İslam hukukçuları, muhasebe birlikleri ve ilgili düzenleyici kuruluşlarla iş birliği yaparak çeşitli çözüm önerileri geliştirmiştir. MASB bu çalışmasında finansal tabloların hazırlanması ve sunumu için IASB'ın (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) çerçevesini, Malezya'da İslami finansal işlemlere ilişkin duyulan ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda, Eylül 2009 itibarıyla "İslami Açısından Finansal Raporlama" başlıklı varılan sonuçları özetleyen ilkeler bildirisi

⁷ Malaysian Financial Reporting Standards

olan SOP i-1⁸ yayımlanmış ve bu bildiriye göre herhangi bir şeriat yasağı olmadığı sürece, MASB onaylı muhasebe standartlarının, şeriat uyumlu işlemlere uygulanacağı kabul edilmiştir (masb.org.my, 2012 (a): 2).

UFRS'nin İslami finansal işlemlere uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla MASB, UFRS'yi tanımlayan ve onunla bağlantılı olarak kullanılabilir bir dizi bültenler yayımlamaya başlamışlardır. Şu ana kadar yayımlanan bültenler arasında TR i-1 İşletmelerin Zekâtları İçin Muhasebe⁹, TR i-2 İcara, TR i-3 İslami Finansal Kuruluşlar İçin Finansal Durum Sunumları ve TR i-4 Şeriat Uyumlu Satış Sözleşmeleri bulunmaktadır (aoss.org, 2010: 11).

AAOIFI tarafından yayımlanan standartlar da finansal araçların karakteristik özelliklerini yansıtarak bir kılavuz olabilir ve uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren kuruluşlar açısından faydalı bir araç olarak tanımlanabilir. Ancak AAOIFI açıklamalarında dünyanın farklı bölgelerinde yer alan İslami bankaların dünya çapında farklı muhasebe standartları kullandıkları ve UFRS tarafından yayımlanan standartların İslami bankalar için uygulanabilir olmadığı yönündedir. Böylece İslami muhasebe standartları ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Sarea ve Hanefah, 2013: 66).

4. IASB'NİN FAİZSİZ FİNANSAL ARAÇLARIN ÖLÇÜLMESİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMI

Dünyada muhasebe standartları oluşturulması ile ilgili olarak çalışan diğer bir önemli kuruluş olan IASB'in ise İslami muhasebe standartları konusunda yapılan çalışmalara çok fazla katılım sağlamadığı gözlenmektedir. Bu durum MASB ve AAOIFI tarafından yapılan düzenlemelerin ve yorumların yerel düzeyde kalması, küresel yatırım toplulukları ve bankalar tarafından onaylanmaması gibi sonuçlar doğmasına yol açmıştır.

MASB ve AAOIFI'nin ayrı ayrı da olsa 90'ların sonundan itibaren standart geliştirme çalışmalarına uzun bir süre mesafeli duran IASB, 2011 yılında açıklamış olduğu ajandasında gelecek üç yıl içerisinde üzerinde çalışmalar yapılacak konular arasında İslami finansal ürünlere de yer vermiştir. Ancak IASB'in bu girişimine rağmen İslami finansal araçların IASB gündeminde yer alması hususu çok fazla destek görmemiştir (ifrs.org, 2014: 3).

⁸ SOP i-1, Malezya Merkez Bankası (Banka Negera Malezya) ve Malezya Şeriat Denetleme Konseyi tarafından yayımlanan ve Malezyalı finansal bilgi kullanıcılarına UFRS'de herhangi bir şeriat yasağı olmadığına İslami finansal işlemleri uygulama görevini üstlenen bildirilerdir.

⁹ İşletmeler açısından zekât hakkında raporlanan finansal bilgilerin karşılaştırılabilirliği ve güvenilirliğinin geliştirilmesi, zekâtın tanımlanması, ölçülmesi, sunumu ve açıklanması konusunda açıklayıcı ve yol gösterici bir kılavuz bulunmaması sebebiyle çıkarılmış bir bülendir. Bu özellikle de son yıllarda yapılan vergisel teşvikler ile birlikte birçok kuruluşun zekât ödemelerinde artış olmasını sağlamıştır (masb.org.my, 2006: 2).

Bu plan çerçevesinde IASB'nin Temmuz 2013 tarihinde Malezya'da düzenlediği toplantıda¹⁰ UFRS'nin İslami finansal araçlara ve işlemlere uygulanmasında ortaya çıkabilecek sorunlara odaklanılmıştır. Özellikle UFRS 9'un bahsi geçen ürünlere uygulanmasında ortaya çıkan bir dizi sorun ve açıklığa kavuşturmak istedikleri standartlar ortaya konulmuştur. Bu toplantıda ortaya çıkan önemli bir görüşe göre; İslami finansal araçlar ticaret esaslı olarak değerlendirilmeli ve diğer finansal varlıkların aksine maddi ve maddi olmayan varlıkların alış ve satışlarını finanse etmek amacıyla tasarlanmalıdır (ifrs.org, 2014: 5). Bu görüşlere göre İslami finansal araç özelliğine sahip sözleşmelerin UFRS 9 kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Finansal araçların UFRS 9 kapsamındaki gereklilikleri karşılayabilmesi için hem özellik testinden¹¹ hem de yönetim modeli¹² testlerinden geçmesi gerekir. Eğer finansal araçlar yönetim modeli testinden geçip özellik modeli testinden geçemezlerse, UFRS 9 kapsamında ölçümleme yapılabilmesi mümkün olmamaktadır.

Bazı görüşlere göre ise yapılan sözleşmeler kapsamında sabit veya belirlenebilir nakit akışları oluşması durumunda bu tip sözleşmeler için itfa edilmiş değer üzerinden ölçümleme yapılabileceği düşünülmektedir. Bu durum UFRS 9 kapsamında tam olarak uygun olmasa da uygulamada İslami bankalar bu değer üzerinden ölçüm yapmayı uygun görmüşlerdir (ifrs.org, 2014: 7-8).

5. FAİZSİZ FİNANSAL ARAÇLARIN ÖLÇÜMLEME YAKLAŞIMLARI

Faizsiz finansal araçlar, bu alanda faaliyet gösteren bankaların varlıklarında önemli bir ağırlığa sahiptir. IASB tarafından yapılan araştırmada toplam on yedi İslami banka arasında vadeli ödemeli satın alma ve satış sözleşmelerinin, bankaların toplam varlıklarının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturduğu görülmüştür. Kira sözleşmesi varlıkları ise (İjarah) bu varlıkların yaklaşık yüzde 15'lik kısmını oluşturmaktadır. Bankalar arasında büyük farklar olsa da sukuk anlaşmaları yaklaşık yüzde 4 oranındadır. Malezya bankalarında ise bu oranın daha yüksek olduğu görülmektedir.

¹⁰ Bu toplantıdan sonra IASB İslam hukuku ile ilgili olan konularda IASB'ye yardımcı olacak bir danışma grubu kurulması fikrini ilk kez kamuoyuna açıklaması bakımından önemlidir.

¹¹ Finansal araçların paranın zaman değeri, kredi riski, anapara vb. gibi temel borç düzenlemeleri koşullarını sağlaması özellik testi olarak tanımlanmaktadır.

¹² Yönetim modeli kavramı e-ticaret ve diğer yeni ekonomi işletmelerinin ortaya çıkmasıyla yakından ilişkilidir. İşletmelerin ürünlerini ve hizmetlerini oluşturabilmek ve ilgili taraflara dağıtabilmek amacıyla kaynaklarını nasıl kullandığını ve işlenen girdilerle nasıl değer yarattığını tanımlamaktadır. Yönetim modeli herhangi bir işletme için gerekli sorular dizisine cevap vermelidir: Müşterileri kimlerdir? Onlar için hangi değerleri yaratırlar? İşletmenin finansal ve finansal olmayan hedeflerine ulaşabilme potansiyeli nedir? (Rasmussen,2007: 1-2).

Bunun nedeni Malezya’da gelişmiş bir aktif sukuk piyasasının olmasıdır. Diğer riskli girişimler ve sözleşmeler yine farklı oranlarda olmalarıyla birlikte yaklaşık yüzde 6’lık bir paya sahiptir.

Birçok faizsiz finansal araç olmakla birlikte İslami bankaların bu alanda en fazla kullandıkları (en fazla işlem gören) araçlar Muşaraka, İcara, Sukuk, Mudaraba ve Takaful’dür.

5.1. Muşaraka ile İlgili Yaklaşımlar

Muşaraka, ortaklık ifadesine daha uygun bir İslami finans terimi olmakla birlikte sözleşmede yer alan tüm tarafların önceden belirlenmiş bir orana göre kâr payını paylaşma yatırımı yaptığı ve yatırımdaki pay oranlarına göre zararları da paylaştığı daha genel bir kâr-zarar paylaşımı biçimidir (Dar ve Presley, 2000: 25). İslami bankacılıkta finansman amacıyla kullanılan muşarakalar ise belirli bir yatırım veya faaliyetin finansmanını sağlamak amacıyla taraflardan biri banka olmak şartıyla adi ortaklık niteliğinde kurulan ve yatırımın sonuçlanmasından sonra kâr ya da zararın katılma payları oranında paylaşıldığı faaliyetlerdir (Yanpar, 2014: 145).

İslami ilkelere göre borç alanlar ile borç verenler arasındaki ilişkiler iş ortaklıkları olarak nitelendirilmektedir. Muşaraka sözleşmeleri esasen iki ya da daha fazla kişinin ticaret yapmak ve burada oluşan kârı paylaşmak amacıyla kurmuş oldukları adi bir ortaklık türü olmaktadır. Muşaraka sözleşmelerinde, bir tarafın emek bir tarafın ise sermaye koyduğu mudarabadan farklı olarak, her iki taraf da hem emek hem sermaye ortaya koyabilmektedir (Yanpar, 2014: 145). İslam hukukçuları çoğunlukla muşaraka tipi finansmanlarda esas sermayenin çoğunluğunun nakdi olması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı olarak getirilen sermayenin kabul edilebilmesi için şeriat açısından belirli şartların oluşması gerekmektedir (Sulaiman ve Willet, 2001).

Muşaraka tipi finansmanda yaşanan sorunlardan biri başlangıç sırasında verilen sermayenin geri dönüşünün garanti edilmemesidir. En önemli tartışmalar burada yaşanmaktadır. Bir kısım görüşe göre geri dönüş garanti edilmediği için “Bir borcun temel özelliği olan işletmenin mevcut bir yükümlülüğü olduğu” varsayımına ters düşmektedir. Bu yüzden finansal raporlama formatı açısından bir yükümlülük teşkil etmemektedir. Diğer görüşlere göre ise muşarakanın finansal raporlarda borçlardan ve özkaynaklardan ayrı olarak raporlanması gerektiğini söyleyenler bulunmaktadır.

Muşarakalar fon sahiplerine oy kullanma hakkı vermediği için özkaynak olarak da sınıflandırılmamakta ve diğer özkaynak finansal araç türlerine girmemektedir. Yine daha az sayıda ifade edilen görüşlerde ise muşaraka finansal raporların eklerinde yer almalı ya da finansal tablo dipnotlarında ayrıca gösterilmelidir (aoss.org, 2010: 18-19).

UFRS 9'a göre finansal bir varlık itfa edilmiş değer üzerinden ölçülmediği sürece gerçeğe uygun değer ile ölçülmelidir. Muşaraka tipi finansmanda bir yatırımcıya yapılacak olan ödemeler, yatırımcı tarafından oluşturulan kâra bağlı olmaktadır. Bu yüzden bu varlıkların gerçeğe uygun değer ile ölçülmesi gerekebilir. Çünkü nakit akışları sadece anapara ve faiz ödemelerini temsil etmemektedir. Yine bazı muşaraka türlerinde kâr payları sabit olarak kabul edilebilmektedir. Bu koşullarda ise itfa edilmiş maliyet ile ölçmek de finansal raporlama açısından mümkün olabilmektedir (ifrs.org, 2014: 7-8).

Muşaraka sözleşmelerindeki bir farklılık da kâr dağıtım oranlarındaki mezhepsel görüş farklılığından kaynaklanmaktadır. Maliki ve Şafi mezheplerinde kâr dağıtım oranlarının taraflar arasında, koydukları sermayeye orantılı olarak belirlenmesi görüşü hakimken, Hanbeli mezhebinde koydukları sermayeden bağımsız olarak istedikleri oranları belirleyebilmektedirler. Hanefi mezhebi ise orta bir yol belirlemiştir. Hanefi mezhebine göre taraflardan biri sadece sermaye koyduğunda yani emek koymadığında bu ortaklığın kârdan elde edeceği pay sermayedeki payını geçemeyecektir (Yanpar, 2014: 91).

5.2. İcara ile İlgili Yaklaşımlar

İcara pek çok kaynakta sıklıkla “İslami Kiralama” olarak ifade edilmektedir. İcara, taraflardan birinin belirli bir bedel karşılığında belirli bir zaman aralığında bir varlığın intifa hakkını diğer tarafa aktardığı bir sözleşme ile olmaktadır. IFRS 16'ya göre kiralama işlemi, dayanak varlığın mülkiyetinden kaynaklanan tüm risk ve getirileri önemli ölçüde devretmesi halinde finansal kiralama olarak adlandırılır. Bu tanım kapsamına girmeyen kiralamalar ise faaliyet kiralamaları olarak tanımlanır. İslami finasta icara, (kira süresinin bitiminde ya da bitimine kadar) belirtilen varlığın sahipliğini transfer etmek üzere düzenlenebilmektedir. Böyle düzenlemeler genellikle “Mülkiyeti İle Biten İcaralar” anlamına gelen Muntahia Bittamleek ya da “Satışı Takip Eden İcara” anlamına gelen Ijarah Thumma Al-Bai” olarak bilinmektedir.

AAOIFI Finansal Muhasebe Standartları (FAS) No:8, Ijarah ve Ijarah Muntahia Bittamleek, bütün icaraların faaliyet kiralaması olarak düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. Mülkiyet ile biten İcara'da (Muntahia Bittamleek) iki işlem birbirleriyle bağlantılı olarak düzenlense bile kiralama ve devretme işlemi olarak ayrı ayrı düşünülmektedir. (masb.org.my, 2012 (b): 2-3).

Tablo-1: AAOIFI Finansal Muhasebe Standartlarına Göre İcaranın Muhasebeleştirme Aşamaları

Hediye Yoluyla Transfer	“Kiralanan varlıkların bakiye değerleri, bu varlıkların itfa edilebilir maliyetinin belirlenmesi kararında düşürülmez. Kiracıya hediye olarak gönderilir.” [AAOIFI FAS 8, paragraf 27]
Kiralamada belirlenen miktar ya da simgesel bir ücret için satış yoluyla transfer	“...Kiralanan varlıktaki tapu devri için ödenen ücretler bu varlıkların itfa edilebilir maliyetinin belirlenmesinde kullanılır.” [AAOIFI FAS 8, paragraf 34]
Kalan icara taksitlerine eşdeğer bir ücret için kiralama süresi bitiminden önce satışı ile transferi	“Yasal tapu, kalan icara taksitlerine eşdeğer bir ücret için kira süresinin bitiminden önce kiralanan varlıkları aldığı anda kiracıya geçecektir ve kiralayan satış ücreti ile net defter değeri arasındaki farktan kaynaklanan herhangi bir kazanç ya da kaybı tanımlayacaktır [AAOIFI FAS 8, paragraf 44]
Kiralanan varlığın kademeli satışı ile transfer edilmesi	Varlığın satılan bölümünün defter değeri, kiralanan varlık hesabından çıkarılacaktır ve kiralayan satış fiyatı ve net defter değeri arasındaki farktan kaynaklanan herhangi bir kazanç ya da kayıp gelir tablosunda içerisinde tanımlanacaktır.” [AAOIFI FAS 8, paragraf 49] “Hem icara taksitleri hem de kiralanan varlıkların fiyatının tam olarak ödenmesi üzerine, tüm icara ile ilgili hesaplar kapanacaktır.” [AAOIFI FAS 8, paragraf 52]

Kaynak: (aosgg, 2010: 23)

İslami muhasebe standartları, kiralama işlemlerini finansal kiralama olarak kabul etme ve düzenleme eğiliminde değildir. İslam hukuku açısından bir sözleşmede birden fazla işlem yapmak uygun olmadığı için kavramsal olarak icara, faaliyet kiralaması olarak kabul edilmektedir. Zira bir kiralama işlemi ile elde edilen sonuçlar bir satış işlemi ile elde edilen sonuçlar ile aynı olmamaktadır. Bu nedenle İslami prensipler açısından kiralama işlemleri ve satış işlemleri tek bir sözleşmede birleştirilmezler. Örneğin AAOIFI FAS 8’de kiralanan varlıkların, İcara Muntahia Bittamleek Varlıkları altında, kiraya verenin tablosunda sunulması ve defter değeri ile ölçülmesini öngörmektedir.

Sonuç olarak İslami muhasebe standartları, icaraların düzenlenmesinde eşlik eden koşullara bakılmaksızın faaliyet kiralaması yapılması ve muhasebeleştirilmesi eğilimindedir (aosgg, 2010: 22-23).

5.3. Sukuk İle İlgili Yaklaşımlar

Sukuk yasal bir belge, çek ya da senet anlamına gelmektedir. Teoride bu sahiplik ile bağlantılı olarak nakit akışları ve risklerle birlikte bir varlık ya da iş girişimlerinde oransal sahipliği temsil etmesi gereken bir finansal araçtır. Halk dilinde İslami senetler olarak da adlandırılmaktadır. Tipik bir sukukta, bir düzenleyici bir varlığı özel amaçlı bir kuruluşa (SPE) transfer ederek bu varlığı bir menkul kıymete dönüştürmektedir. (aosgg, 2010: 24).

Dünya çapında sukuk ihracının yüzde 50'den fazlasına katkı sunan Malezya, sukuk ihracında en ön sıralarda yer almaktadır ve dünyanın en büyük sukuk pazarıdır. Ülkede gelişmiş İslami menkul kıymetler piyasasının olması sukuk için elverişli bir ortam sağlamıştır. Bununla birlikte vergi-nötr bir çerçeve olması, ihraç giderlerinin vergi indirimlerine dâhil edilmesi ve çeşitli finansal ve mali teşvikler de önemli rol oynamıştır (Gifr, 2016: 66-67). İslami finansın daha fazla uluslararasılaşmasıyla birlikte Malezya, sukuk ihracında yaklaşık olarak yüzde 10 civarında bir büyüme beklemektedir.

Sukuk değerlemesi IFRS 9 kapsamında yapılabilmektedir. Bu tarz finansal varlıkların değerlemesinde kuruluşların yönetim modellerine odaklanması gerekmektedir. Sukuk, yönetim modelleri kapsamında almak ve satmak amacıyla tutulabildiği gibi, küçük boyutlarda da olsa ticari alım-satım amacıyla da tutulabilmektedir. Bu finansal varlıklara ait ölçümleme işlemleri yapılırken yönetim modelleri sebebiyle ilk alım gerçekleştirildiğinde sukuk itfa edilmiş bedel ile ölçümlenmeyebilir ve bunun yerine gerçeğe uygun değer ölçümleme yöntemi kullanılabilir (ifrs.org, 2014).

Aktif olarak gelişmiş ve derinliğe sahip olmayan sukuk piyasalarında eğer ki bir finansal araç için piyasa kuralları etkin olarak çalışmıyorsa, bir değerlendirme tekniği olarak gerçeğe uygun değer kullanılması gerekli olmaktadır. Bu konularda bu değerlendirme teknikleri yerine başka değerlendirme teknikleri de kullanılabilir. İndirgenmiş nakit akımları analizi, opsiyon fiyatlama veya başka diğer değerlendirme teknikleri de uygulanabilmektedir. Dünyada sukuk ihracının en yüksek olduğu Malezya'da sukukla ilgili olarak acenteler bulunmaktadır. Bu acentelerde değerlendirme teknikleri olarak temelde sukuk ve piyasa faiz oranlarını kullanarak indirgenmiş nakit akımlarına benzer yöntemler kullanılmaktadır (aosgg, 2010: 25).

5.4. Mudaraba İle İlgili Yaklaşımlar

Mudaraba, bir tarafın sermayedar olarak sermayeyi oluşturduğu, diğer tarafın ise girişimci olarak emeğini, bilgisini veya tecrübesini ortaya koyarak oluşturduğu faizsiz İslami sistemin mevcut finansman yöntemlerinden biri olmuştur. Mudaraba finansman yönteminde projenin bütün masrafları sermaye sağlayan tarafça ödenmektedir. Banka için kâr oranı ve anlaşma süreleri taraflar arasındaki görüşmeler yoluyla belirlenir (bazı durumlarda özellikle süre konusunda mezhepsel farklılıklara göre hareket edilmektedir). Projenin zarar ile sonuçlanması halinde ise zararın bütünüyle sermaye sahibi tarafından karşılanması gerekmektedir (Hasan, 2002: 41). İslami bankalarda mudaraba; bir tarafın sermayeye katkıda bulunduğu diğer tarafın ise bir ticari girişimde bulunduğu bir ortaklık türü olarak çalıştırılmaktadır. Girişim üzerinden elde edilen kâr, önceden kararlaştırılmış oranlar üzerinden paylaşılırken herhangi bir kayıp ise sermaye katılımcısı tarafından karşılanmaktadır (Karim ve Ahmed, 1995: 287). Bu yatırımdan elde edilen getiriler sermayenin geri dönüşünden ziyade sermaye kazancı olarak kabul edilmektedir. Yatırım tasfiye edilmeden önce girişimci ve sermaye sağlayıcısı arasında dağıtılmaz (Napier, 2007: 11).

Modern İslami finasta banka tarafından yönetilen bir mudaraba hesabında elde edilen kârlar hesap sahibi ve banka arasında paylaşılacaktır. Herhangi bir kayıp ise yalnızca hesap sahibi tarafından karşılanacaktır. Mudaraba ile geleneksel mevduat hesapları arasındaki eşitliği sağlamak için çeşitli ülkelerde farklı yöntemler uygulanmaktadır. İslami bankalar bunun için hesap sahiplerinin devamlı getiri almaları ve anaparalarının korunması için çeşitli mekanizmalar kullanmaktadır. Malezya Merkez Bankası tarafından bu hesapların yürürlükteki mevzuat yerine bir “yatırım hesabı” olarak kullanılması konusunda teşvik etmektedir. Bu yatırım hesaplarının klasik şeriat kurallarıyla uyumlu olarak daha fazla risk ve ödül transfer etmesi beklenmektedir. Burada sorun bu yatırım hesaplarının muhasebe açısından nasıl raporlanacağı olmaktadır (masb.org.my, 2012 (b):4).

Geleneksel bankalardan farklı olarak, İslami finansal kuruluşların kâr-zarar ortaklığı hesapları, geleneksel bankacılık yatırım mevduatları gibi sabit bir getiri elde etmeyi vaat etmemektedir. Bu da kâr-zarar ortaklığı kullanmak isteyen mevduat sahiplerinin isteksiz olmasına yol açabilmekte ve fon toplanması konusunda geleneksel bankalarla aralarında bir rekabet dezavantajı oluşmaktadır (Dar ve Presley, 2000: 8).

AAOIFI muhasebe standartları altında muhasebe uygulaması yatırım hesabının "limitsiz" ya da “limitli” olup olmadığına bağlıdır. Fas No 6, limitsiz bir yatırım hesabını “yatırım hesap sahibinin, İslami bankanın paranın nereye, nasıl ve ne amaçla yatırılacağına dair hiçbir kısıtlama koymadığı bir tutumla hesap sahibinin parasını yatırmak için yetki verdiği

yatırım bankası" olarak tanımlamaktadır. Limitli bir yatırım hesabında ise, hesap sahibine “nereye, nasıl ve ne amaçla yatırım yapılacağına dair çeşitli kısıtlamalar getirebilmektedir” (masb.org.my, 2012 (b): 5). Bu nedenle limitsiz bir yatırım hesabı yükümlülük olarak banka finansal tablolarında yer alabilirken, limitli bir yatırım hesabının geleneksel finansal tablolarda yeri yoktur. Örneğin bir yatırımcı sadece banka aracılığı ile yurt içindeki yatırımlara kaynak sağlamak isteyebilir ve bu AAOIFI standartları altında limitli bir yetki olarak tanımlanabilir ve bu yatırım hesabının bilançodan mutlaka çıkarılması gerekmektedir. Bunun ilk sebebi UFRS kapsamındaki finansal durum tablolarında sadece üç unsur raporlanır; Varlıklar, Yükümlülükler ve Özkaynaklar. Bilindiği gibi bilançonun pasif tarafında da yükümlülükler ve özkaynaklar dışında başka bir sınıf bulunmamaktadır. İkinci olarak UFRS, yatırım yapabilme yetkisinin ne kadar geniş ya da dar olduğuna fazla önem vermemekte ve bu duruma ilişkin olarak standartlar üretmemektedirler. Bunun yerine bir yatırım hesabının IAS 37 hükümleri kapsamında koşullu yükümlülüğe ya da IAS 32 kapsamında bir yükümlülüğe neden oluyorsa; finansal durum tablosunda gösterilebilme imkanı vermektedir (masb.org.my, 2012 (b): 4).

5.5. Takaful İle İlgili Yaklaşımlar

Takaful İslami açıdan sosyal adaleti sağlamak amacıyla kullanılan fonlardan biridir (Sulaiman ve Willet, 2001: 35). Takaful sisteminde bireyler herhangi bir sigortacıdan poliçe satın almazlar. Bunun yerine katılımcılar, bir takaful fonu yöneticisi tarafından yönetilen bir ortak fon havuzuna katkı sağlamakta ve fonun korumaya aldığı bir riskin gerçekleşmesi halinde fon tarafından katılımcıya maddi yardım yapılmaktadır (masb.org.my, 2012 (b): 6).

İslami finansal raporlama standartları açısından en tartışmalı konulardan biri takaful ile ilgili olmaktadır. Takaful’u bu denli tartışmalı yapan asıl husus İslamiyet’e göre “sigorta” kavramının caiz olup olmadığının net olmamasıdır. Bu nedenle Takaful ile ilgili karşılaşılan sorunlar iki ana başlığa ayrılmaktadır: 1) Takaful, geleneksel finansal sistemde sigorta sözleşmesi tanımı kapsamına girmekte midir? 2) Takaful işlemleri UFRS 4 kapsamında incelenebilir mi? Takaful her ne kadar bir “İslami Sigorta” olarak anılsa da bir sigorta şirketi ile bir katılımcı arasında bir tarafın satış diğer tarafın da satın alma politikası olmaması sebebiyle geleneksel sigortacılık anlayışından farklılık göstermektedir (aosgg, 2010: 27).

Takafulda Qard adı verilen bir finansal araç kullanılmaktadır ve genellikle maliyet değeri ile ölçülmektedir. Ancak UFRS altında böyle bir kavram ya da bu durumla ilgili herhangi bir standart yer almamaktadır. Dolayısıyla itfa edilmiş değer ya da gerçeğe uygun değer ile ölçülebilecek bir imkân bulunmamaktadır. Daha doğrusu Qard geleneksel olarak bilinen ve standartlarda yer alan finansal araçların hiçbir kategorisine girmemektedir. Alternatif görüşler arasında Qard’ın katılımcı fonunda artık bir payı temsil

ettiği ifade edilerek, finansal varlık yerine bir özkaynak olarak değerlendirilmesi yönündedir. Temmuz 2013 yılından itibaren İslami finansal raporlama paydaşları açısından Qard uygulaması ve ölçümlerinin yaygınlaştırılabilmesi tartışılmaktadır. Çoğu tartışmalarda Qard'ın ölçümünün maliyet değeri üzerinden yapılmasının finansal raporlamanın kalitesi ve doğru bilgi üretebilmesi açısından daha faydalı olacağı kanaati bulunmaktadır (masb.org.my, 2012 (b): 7).

Qard uygulamasının muhasebeleştirilmesi ve raporlanması İslami standart belirleyicileri arasında tartışma konusu olmaktadır. Şu ana kadar üç ana görüş ortaya çıkmıştır. İlk olarak klasik görüşlere göre maliyet değeri ile ölçülmesi daha uygundur. İkinci görüşe göre özkaynak olarak değerlendirilebilir. Üçüncü olarak Qard'ların geri ödeme yükümlülüğü bulunmasından dolayı yatırımcılar ve muhasebeciler açısından bir finansal araç olarak tanımlayabilmesi mümkündür (aosgg, 2010: 28).

6. SONUÇ

Finansal piyasalarda riskli işlemlerin ve sayılarının artması ile hacimlerinin genişlemesi sonucu ortaya çıkan 2008 küresel finansal krizi sonrasında sosyal adalet ve hesap verilebilirlik vurgusunun ön planda olduğu daha ihtiyatlı ve alternatif araçlar olduğu ifade edilen İslami finansal araçların küresel çapta hızla gelişmeye başladığı görülmüştür. Bunun sonucu olarak İslami anlayış hükümlerine uygun ürün ve hizmetlerin; sunulması, ölçülmesi, değerlendirilmesi, denetiminin yapılması ve raporlanması gelişen İslami finansal sistemin en önemli ve aynı zamanda en sorunlu konuları arasında yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ve değerlendirmeler neticesinde mevcut muhasebe standartlarının İslami finansal anlayışa rehberlik edebilmesi bakımından yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Tüm bunların sonucunda İslami muhasebe ve denetim standartlarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda da İslami muhasebe ve raporlama anlayışının kayda değer ve önemli bir büyüme alanı olduğu, batılı muhasebe yapısının egemen olduğu küresel finans piyasalarında İslami bankacılık, muhasebe ve denetim anlayışının günümüzde önemli bir inovasyon alanı olarak görülmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen küresel piyasalarda üçlü bir finans yapısı karşımıza çıkmaktadır: Tüm bankacılık ve finansal mimarinin İslami esaslara göre düzenlendiği ülkeler, geleneksel ve İslami bankacılığın birlikte yürütüldüğü karma finansal sisteme sahip ülkeler ve sadece geleneksel anlayışın hakim olduğu ülkeler. İslami finansal kuruluşların ve finansal araçların faaliyet gösterdikleri ülkelere göre farklı muhasebe ve denetim standartlarına maruz kaldıkları görülmektedir. Bununla birlikte Müslüman ülkeler arasında bile çeşitli mezhepsel farklılıklar sebebiyle her konuda ortak bir finansal raporlama seti ortaya çıkarılamamaktadır. Hatta aynı

mezhep görüşlerinde olsa bile Őariat kurullarının yaptığı yorumlar nedeniyle aynı finansal araçlarda farklı raporlama esasları uygulanabilmektedir. Bütün bunların sonucunda İslami muhasebe açısından ortak bir muhasebe dilinin oluşumu zorlaşmaktadır.

Çalışma sonucuna göre literatürde ve uygulamada görülen farklılıklar neticesinde İslami finansal ürünler açısından küresel sisteme uygun tek bir finansal raporlama sisteminin gerekli olduğu aŐikrdır.

KAYNAKÇA

Adnan, M. A., Gaffikin, M. (1997). The Sharia, İslamic Banks and Accounting Concepts and Practices. *Accounting, Commerce and Finance: The İslamic Perspective International Conference*, University of Western Sydney, Macarthur.

Alam, K. F. (1998). İslam, Ethics and Accounting Practices. *Commerce and Finance: The İslamic Perspective Journal*, 2(2), 67-85.

aosgg.org, Financial Reporting Issues Relating to Islamic Finance. Çevrimiçi https://www.aossg.org/docs/AOSSG_IF_WG-Research_Paper_11Oct2010.pdf (erişim tarihi 04.10.2018)

Baydoun, N., Willett, R. (1994). Islamic Accounting Theory. *Paper presented at the Accounting Association of Australia and New Zealand Annual Conference*, 3-6 Temmuz, Avustralya.

Baydoun, N; Willett, R. (1997), Islam and Accounting: Ethical Issues in the Presentation of Financial Information. *Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective*, 1(1), 1-25.

Baydoun, N., Willet, R. (2000). İslamic Corporate Reports, *Abacus*, 36(1), 71-90.

Dar, H., Presley, J. (2000). Lack of Profit Loss Sharing in Islamic Banking: Management and Control Imbalances. *International Journal of Islamic Financial Services*, 2(2), 1-27.

Gambling, T., Karim, R. A. A. (1986). Islam and Social Accounting. *Journal of Business Finance and Accounting*, 13(1), 39-50.

Gambling, T., Karim, R. A. A. (1991). *Business and Accounting Ethics in Islam*, London: Mansell.

Gifr (2014), Global İslamic Financial Report, United Kingdom. Çevrimiçi http://www.gifr.net/gifr_2014.htm

Gifr (2016), Global İslamic Financial Report, United Kingdom. Çevrimiçi http://www.gifr.net/gifr_2016.htm

Haniffa, R. (2001). Social Responsibility Disclosure: An İslamic Perspective. *Indonesian Management and Accounting Journal*, 1(2), 128-146.

Haniffa, R., Hudaib, M., Mirza, A.M. (2002). Accounting Policy Choice Within The Shari'ah İslami'iah Framework. *Discussion Papers in Accountancy and Finance Sobe University of Exeter*, 2, 4-19.

Haniffa, R.; Hudaib, M. (2002), A Theoretical Framework for the Development of the Islamic Perspective of Accounting. *Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective Journal*, 6 (1/2), 1-42.

Hasan, Z. (2002). Mudaraba as a Mode of Finance in Islamic Banking Theory, Practices and Problems. *Journal of Middle East Business and Economics*, 14(2), 41-53.

Ibrahim, S. H. M. (2007). IFRS vs AAOIFI: The Clash of Standards. *International Center for Education in İslamic Finance*, 1-10.

ifrs.org, IFRS-9 Discussion Paper. Çevrimiçi
<http://www.ifrs.org/Meetings/MeetingDocs/Other%20Meeting/2014/September/IFRS-9-Discussion-paper-September-2014.pdf>

Kamla, R. (2009), Critical Insights İnto Contemporary İslamic Accounting. *Critical Perspectives Soon Accounting*, 20, 921-932.

Kamla, R., Gallhofer, S., Haslam, J. (2006). Islam, Nature and Accounting: Islamic Principles and the Notion of Accounting for the Environment. *Accounting Forum*, 30, 245-265.

Karim, R., Ahmed A. (1995). The Nature and Rationale of a Conceptual Framework for Financial Reporting by İslamic Banks. *Accounting and Business Research*, 2(5), 285-300.

Maali, B., Casson, P., Napier, C. (2006). Social Reporting by İslamic Banks, *Abacus*, 42(2), 266-289.

Maali, B., Napier, C. (2010). Accounting, Religion and Organizational Culture: The Creation of Jordan İslamic Bank. *Journal of İslamic Accounting and Business Research*, 1(2), 92-111.

Magid, A. (1981). The Theory of Islamic Banking: Accounting Implications. *International Journal of Accounting Education and Research*, 17(1), 79-102.

masb.org.my, (2006) Accounting for Zakat on Business. Çevrimiçi
http://www.masb.org.my/pdf.php?pdf=Accounting%20for%20Zakat%20TR-i-1.pdf&file_path=uploadfile

- masb.org.my, (2012) (a). A Word about Islamic Finance: Part I evrimii
http://www.masb.org.my/pdf.php?pdf=A%20Word%20about%20Islamic%20Finance-Part%201%20Nov.pdf&file_path=pdf
- masb.org.my, (2012) (b). A Word about Islamic Finance: Part II. evrimii
http://www.masb.org.my/pdf.php?pdf=A%20Word%20about%20Islamic%20Finance%20-%20Part%202%20Dec.pdf&file_path=pdf
- Mirza, M. (1991). Social Reporting and Managers. *Accounting Research Journal*, 7-17.
- Mirza, M., Baydoun, N. (1999). Do İslamic Societies and Their Own Accounting and Reporting Standards?. *Journal of the Academy of Business Administration*, (2), 39-45.
- Mirza, M., Baydoun, N. (2000). Accounting Policy Choice in a Riba-free Environment. *Accounting, Commerce & Finance: The Islamic Perspective Journal*, 4, (1-2), 30-47.
- Mohammed, A. M. (2018). Determinants of Implementation of Accounting Standards for İslamic Financial Institutions in İraq: A Conceptual Framework. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, (22), 1-6.
- Napier, C. (2007). Other Cultures, Other Accountings? İslamic Accounting From Past to Present. *Paper Presented at the 5th Accounting History International Conference*, Banff, Canada, 9-11 Ağustos, 1-34.
- Napier, C. (2009). Defining İslamic Accounting: Current Issues, Past Roots, *Accounting History*. 14(1-2), 121-144.
- Rahman, A. A., Bukarir, A. A. (2013). The Influence of the Shari'ah Supervision Board on Corporate Social Responsibility Disclosure by İslamic Banks of Gulf Co-Operation Council Countries. *Asian Journal of Business and Accounting*, 6(2), 65-104.
- Rasmussen, B. (2007). Business Models and the Theory of the Firm. Pharmaceutical Industry Project Working Paper Series.
- Ros, S. A. M., Rahman, A. R. A. (2003). An Exploratory Study of Ijarah Accounting Practices in Malaysian Financial Institutions. *International Journal of İslamic Financial Services*, 5(3), 1-16.
- Sarea, M., Hanefah, M. M. (2013). The Need of Accounting Standards for İslamic Financial Institutions: Evidence From AAOIFI. *Journal of İslamic Accounting and Business Research*, 4(1), 64-76.
- Siddiqi, M. N. (1991). Some Economic Aspects of Mudarabah. *Review of İslamic Economics*. 1(2), 21-33.

- Sole, J. (2007). Introducing İslamic Banks Into Conventional Banking Systems. IMF Working Paper.
- Sulaiman, M. (2001). Testing A Model of İslamic Corporate Financial Reports: Some Experimental Evidence. *IIUM Journal of Economics and Management*, 9(2), 116-139.
- Sulaiman, M., Willet, R., (2001). Islam, Economic Rationalism and Accounting. *The American Journal of İslamic Social Sciences*, 18(2), 1-36.
- Van Greuning, H., Iqbal, Z., (2008). Risk Analysis for Islamic Banks, The International Bank for Reconstruction and Development. World Bank Publications, Washington.
- Wagenhofer, A. (2011). Towards a Theory of Accounting Regulation: A Discussion of the Politics of Disclosure Regulation along the Economic Cycle. *Journal of Accounting and Economics*, 52(2-3), 228-234.
- Yanpar, A. (2014). İslami Finans İlkeler Araçlar ve Kurumlar, Scala Yayıncılık: İstanbul.
- Zaini, N. B. (2007). An Exploratory Study on the Understanding of AAOIFI Accounting Standards for Investment in Islamic Bonds: The Case of Malaysian's Accounting Academics. Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kuala Lumpur.

